

Aktual mövzu

□ Son illərdə planetimizdə ekoloji tarazlığın intensiv pozulması torpağın fəaliyyət ritminə təsir edir, nəticədə – tarazlığın insan təbiətə – sanki qəfəsindən qaçmış ramedilməz aslanla alyalın üz-üzə qalır. Ekologiyaya qarşı yönəlmis hər bir kiçik təbii və texnogen təsirlər həyatımızı təbii axardan çıxarır. Dünyada baş verən qlobal ekogen-geoloji proseslər, sunamilər, torpaq sürüşmələri alimləri sual qarşısında qoyur. İnsan bu sualların qarşısında aciz qalır. Baş verən proseslər, fəlakətlər, həyəcənlar bizi diqqətli olmağa çağırır. Ey başər, nə qədər gec deyil, qətiyyətli təbiətdən əvvəl özünü ram et.

Qeyd edildiyi kimi, bizim həyatımızın mənbəyi olan torpağı qorumaq hamımızın borcudur. Aşınmalar, eroziyalar, xüsusilə Azərbaycan kimi nisbətən aztorpaqlı ölkəmizə böyük ziyanlar yetirir. Son illərdə baş verən torpaq sürüşmələrinə, onun gətirdiyi fəsadlara diqqət yetirək. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev çox böyük səylərlə, qayğıkeşliklə ölkəmizin abadlaşdırılmasına, iqtisadi inkişafına çalışır. Nəticə xalqımızın gözəl, xoşbəxt həyatına hesablanmışdır. Ölkəmiz buna sürətlə nail olur. Xüsusilə yol infrastrukturunun yenilənməsi firavanlıq və rahatlıq üçün əvəzsiz impuls verir. Yolların salınması, ən çox da yeni yolların tikintisi təbiətə

insan arasında münasibəti pozmalıdır. Ekologiyaya mütəxəssisləri bu sahədə öncül olmalı, ölkəmizin həyatı mənafeyinə xidmət edən infrastrukturaların qurulmasında daim diqqətli olmalıdırlar. Şamaxı, Lerik, Ağsu, Lənkəran, Masallı, Astara, Yardımlı yollarında, paytaxtımızda – Bayıl yamacında, Masazırda baş verən çökmələr, sürüşmələr mütəxəssisləri daim diqqətli olmağa sövq edir.

Fikrimizcə, torpaq sürüşmələrinə daha böyük diqqət yetirilməlidir. Çünki torpaq ekosistemdə əsas amildir. Torpaq təbii-tarixi kütlə kimi Yer kürəsinin məhsuldar üst qatıdır. Onun qalınlığı orta hesabla 18-20 santimetrdir. Lakin bəzi rayonlarda, bölgələrdə 1,5-2 metr də ola bilər. Deməli, sürüşmələr yerin üst qatını – torpağı yuyub aparır. Bu 18 santimetrlik məhsuldar qatın əmələ gəlməsi üçün təbiətə 1400-7000 il vaxt lazımdır. Bir santimetr torpaq qatının yaranması üçün yerindən asılı olaraq 100-300 il zaman tələb olunur. Bu qatın məhv olması üçün ən qısa zaman kəsiyi belə kifayət edir. Bu isə yerin ən məhsuldar qatının – milyon illər boyu formalaşmış qatının qorunması zəruriyyətini doğurur.

Respublikamızın dağlıq və dağətəyi zonalarında təsərrüfat

Təbii fəlakətlər: sürüşmələr, eroziyalar

obyektlərinə təhlükə törədən əsas proseslərdən ən mühümü sürüşmələrdir. Sürüşmə – dağ yamaclarında, yarpaqlarda, sututların, çayların sahillərində təbii və texnogen amillərin təsirinə, sürüşən kütlənin öz ağırlığından, yamacların, ümumən, torpağın alt qatının yuyulması səbəbindən baş verir. Qrunt kütlələrinin sürüşməsi yaşayış və istehsalat binalarının dağılması-

təbiətə kortəbii müdaxilənin fərqi varmır. Özlərini, övladlarını, qohum-qəbilələrini təhlükə altına qoyurlar. Ola bilsin ki, tikilən obyekt bu gün, sabah, illərlə dayanıqlı olsun. Axı bu tikili uzunömürlüdür. Ondan nəsillər faydalanmalıdır. Zaman riskini sürüşmədə nəzərə almalıyıq. Bu yerdə diqqətli olmaq vacibdir. Necə deyirlər, sonrakı peşmançılıq fayda verməz. Müxtəlif su sızmaları, qrunt sularının intensivləşməsi sürüşmədə rol oynayır. Plansız qazılan xəndəklər, arklar yeraltı çatların artmasına, torpaq qırılmalarına şərait yaradır.

Eroziyalar sürüşmə üçün ən qorxulu faktordur. Axar sular, yağışlar torpağın üst qatını yuyub aparır. Bunun nəticəsində torpaq dağılır. Su axınları torpağı mexaniki parçalayır. Su eroziyası, külək eroziyası, hətta yağış eroziyası torpağın yuxarı qatını, möhkəm qatını zəiflədir. Torpağı müqavimətsiz şəkildə salır. Nəzərə almaq lazımdır ki, eroziya ölkəmizdə kifayət qədər geniş yayılmışdır.

Torpaq sürüşməsindən danışıarkən dağ-meşə amilini də unutmayaq olmaz. Sırr deyil ki, son dövrlərdə meşələrin qırılması, plansız müdaxilələr təbiəti

na və çökməsinə, mühəndis və yol qurğularının, magistral kəmərlərin, elektrik ötürücülərinin sıradan çıxmasına səbəb olur. Bu da son nəticədə ölçüyəgəlməz iqtisadi ziyan, insan itkisi deməkdir.

Sürüşmə prosesinin geniş miqyas almasını qabaqlamaq üçün ölkəmizdə ardıcıl işlər görülür, tədqiqatlar aparılır. Araşdırmalar, elmi-iqtisadi, təsərrüfat təhlilləri qarşıya çıxacaq külli miqdarda ziyanın qarşısını almağa kömək edir. Aparılan tədqiqatlar, verilən proqnozlar mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

hövşələdən çıxarır. Təbii landşaft yaşayış üçün ən normal strukturdur. Əgər meşəni insafsızcasına qırıp, sonra təbiətdən mərhəmət umuruqsa, deməli, onda ən azı normal düşüncəmizi itirmiş oluruq. Plansız qurğınə mərəz qalan meşə böyük bir ekosistem təhlükə altına qoyur – oksigen istehsalı azalır, bulaqlar quruyur, torpaq eroziyaya uğrayır... Nəticədə sürüşmələr intensivləşir. Dağ ərazilərində – yamaclar-da meşələr qırıldıqca sürüşmələrə yol açılır. Yamaclar çılpaqlaşdıqca otlalara, otlaqlara da normadankənər

istismar edildikcə səhralara çevrilir, sürüşmələr tüğyan edir. Meşə massivlərinin qorunması nöinki ölkəmizdə, bütün dünyada qlobal faciələrin qarşısını almaq üçündür. Nəhəng Amazonka meşələrinin başına gətirilən və gətirilməkdə olan müsibətlər, bütövlükdə Yer kürəsinin iqliminə, ekosisteminin pozulmasına təsir göstərir.

Qeyd edək ki, suvarma əkinçiliyinin elmi prinsiplər üzrə qurulmaması da eroziya və sürüşmələr yaradılması prosesində mənfəətli rol oynayır. Eroziyanın təsərrüfatlara,

Dövlətə yanaşı, biz insanlar – ayı-ayrı fərdlər də təbiətə qayğıkeş yanaşmağı özümüzədən başlamağı bacarmalıyıq.

Biz torpağın qədrini bilməliyik. Torpağı qorumağın bir şerti də, qeyd etdiyimiz kimi, sürüşmələrin qarşısını almaqdır. Erməni vandalları təbiətimizə, o cümlədən torpaqlarımıza sağalmaz yara vurarkən, biz beynəlxalq aləmdə səsimizi daha

digər subyektlərə ümumən mənfəət təsirlərinin qarşısını almaq, baş vermiş fəsadları aradan qaldırmaq üçün çəmənlər və otlalardan səməralı istifadə edilməli, ot örtüyünün torpaq qoruyucu xassələrinin zəifləməsinə yol verilməməlidir. Otlax sahələrindən sistemli istifadə edilməli, otların norması və hər torpaq vahidində otarılma sayı qorunmalı, meşələrin sıxlığı normadan

münbitliyini, müqavimətini azaldır. Biz torpaq qıtlığı ilə üz-üzə qalırıq. Bununla da yaşamaq imkanımız məhdudlaşır.

Ölkəmizdə yaşılşdırma işlərinə dövlət tərəfindən böyük qayğının, dəstəyin olduğunu qeyd etdik. Yeni meşələr salınır, magistral yollar boyu göz oxşayan yaşıl zolaqlar, paytaxtımızda, digər şəhərlərimizdə salınan kütləvi yaşıl massivlər, parklar ümid doğurur. Hər problemin həllində dövlətdən dəstək istəmək ədalətli deyil. Dövlət üzərinə düşən vəzifəni yerinə yetirərək hər bir vətəndaş da bu məsuliyyəti bölüşməlidir. Bu, ümumvətəndaş, ümumbəşəri məsuliyyətdir.

Torpaqların eroziyasının və sürüşmələrin qarşısını alınmasında

Münbit torpaqlarımızın eroziyaya uğramasının qarşısını alınmasında, sel və daşqınların minimuma endirilməsində, tarlaların küləkdən və quraqlıqdan qorunmasında meşələrin məsuliyyəti vardır.

Bütün bunlarla yanaşı, meşələrin təbiətdə ən böyük rolu hər hektarın il ərzində 10-20 ton karbon qazını udaraq əvəzində oksigen ixrac etməsidir. 1 hektar meşə sahəsi 1 saatda 8 kiloqram karbon qazını udur, bu da 1 saatda 200 nəfərin nəfəsi ilə havaya buraxılan karbon qazının həcminə bərabərdir.

Meşələr torpaqları eroziyadan qoruyur, su ehtiyatlarının tükənməsini qarşısını alır və havanı sanitariya-gigiyenə baxımından saflaşdırır, təbiətdə maddələr mübadiləsində

gur çıxarmalı, Vətənimizin bütün ekosisteminin bir tam halında qorumağı bacarmalıyıq.

Hər şeyin bir sonu var: hətta cansız sayılsa da (əslində, canlıdır), təbiətin səbrinin də sonu var. Heç bir şey intəhasız deyil. Şirin su hövzələri daralırsa, şirin suya ehtiyac artırsa, biz kimə qarşı tələbkar olmalıyıq? Atılan raketlər, göylərə ucalan tüstü-daşıyıcı borular, qırılan meşələr... oksigəni tükəndirir. Bu qorxunc amillər bir yerdə torpağın məhsuldarlığını,

sıx meşə örtüyünün əvəzsiz rolu vardır. Təəssüf ki, müasir dövrdə meşə örtüyünü genişləndirməkdənsə, meşə ərazilərinin azalması müşahidə olunur. Məsələn, son 200 ildə dünya üzrə meşə ərazilərinin sahəsi 2 dəfədən çox azalmışdır XVIII-XIX əsrlərdə indiki Azərbaycan ərazisinin 35 faizi meşə ilə örtülü olmuşdur. Hazırda, meşələr Azərbaycan ərazisinin 11,8 faizini təşkil edir. 261 min hektar meşə fondu sahəsi Ermənistan tərəfindən işğal edilmiş ərazilərdədir.

və enerjinin bioloji dövriyyəsində əvəzsiz rol oynayır. Bütün bunları sadalamaqda məqsədimiz ondan ibarətdir ki, meşə sahələrinin qorunmasının vacibliyini, meşə-bərpə işlərinin tələyüklü bir məsələ olduğunu diqqətə çatdırmaq.

Gələcəyimizə ümidlə baxmağımız təbiətimizə sədəqətlə qayğı göstərməyimizdən asılıdır.

Bəxtiyar HÜSEYNOV,
ekoloq-publisist